

TOPKAPI SARAYI G.İ. 8, OKTATEUKH EL YAZMASININ BİZANS EL YAZMALARINI İÇİNDEKİ YERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

AN EVALUATION OF THE SIGNIFICANCE OF TOPKAPI PALACE NO G.I.8 OCTATEUCH MANUSCRIPT AMONG BYZANTINE MANUSCRIPTS

Dr. Öğretim Üyesi Necla KAPLAN

Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Mardin / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0002-2471-9947

ÖZ

Çalışmada, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde G.İ.8 numarada kayıtlı bulunan resimli Oktateukh el yazması üzerine bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte, eserin bugünkü durumu gözlemlenmiş ve yapılan inceleme sonucunda elde edilmiş tespitlere değinilmiştir.

12. yüzyılda Konstantinopolis'te üretildiği bilinen bu el yazması; Yunanca küçük harfle yazılmış Eski Ahit metnini içeren 569 folyolu, 301 resimli ve üç ciltlik bir el yazmasıdır. El yazmasında birbirinden farklı tarzda yapılmış pek çok resim bulunmaktadır. Aralarında benzerlik kurulabilen resimler gruplandırılmıştır: A, B, C, D, E, F, G ve H grup şeklinde ifade edilen 8 üslup belirlenmiştir. Bu resimlerden bazılarının da onarım gördüğü düşünülmektedir. El yazmasının başından sonuna kadar değişim gösteren resimlerinin; gelişim sürecini anlayabilmek ve onarım gördüğü dönemi tespit etmek için farklı dönem el yazmaları incelenmiştir.

Yapılan karşılaştırmalar sonucunda, Topkapı Sarayı G.İ.8 Oktateukh el yazmasının resimlerinin 11-12. yüzyıl el yazmalarında görülen kalıplaşmış ikonografik programlarla aynı olduğu ve eserdeki bazı resimlerin orijinaline bağlı kalınarak 14. yüzyılda Palaiologoslar döneminde onarım gördüğü önerilmektedir.

Anahtar sözcükler: Bizans Dönemi, resimli el yazma, Topkapı Sarayı G.İ.8, Oktateukh, Eski Ahit.

ABSTRACT

The aim of this study was to make an evaluation of the Illustrated Octateuch Manuscript registered as No: G.I.8 in Topkapı Palace Museum Library. In addition, the present state of the Manuscript was addressed and the findings were summarized.

The Manuscript is known to have been produced in Constantinople (Istanbul) in the 12th century. Written in miniscule, the three-volume Manuscript consists of 569 folio containing Old Testament in Greek and 301 illustrations. It contains many illustrations of different styles. Illustrations that share similar features were grouped into 8 styles (A, B, C, D, E, F, G and H). Some of the illustrations seem like they might have been repaired. Examples of manuscripts of different periods were examined to better understand the developmental process of the illustrations changing throughout the Manuscript and to determine the periods of repair.

Comparisons show that the illustrations in Topkapı Palace G.I.8 are the same as the stereotypical iconographic programs observed in the illustrations of the 11th and 12th centuries, and that some of the illustrations were repaired, while maintaining their original integrity, during the Palaiologos period in the 14th century.

Keywords: Byzantine Period, illustrated manuscript, Topkapı Palace G.I.8, Octateuch, Old Testament.

*Bu çalışma, Prof. Dr. B. Yelda OLCAY UÇKAN'ın danışmanlığında hazırlanmış ve Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulmuş Doktora tezinden üretilmiştir. Sayın hocam Prof. Dr. B. Yelda OLCAY UÇKAN'a değerli katkılarından dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum

1. GİRİŞ

Bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde G.İ.8 numarada kayıtlı bulunan Oktateukh el yazması 2017'de tarafımızdan tamamlanan "Bizans Dönemi Resimli Oktateukh El Yazması: Seraglio (Topkapı Sarayı G.İ. 8)" başlığıyla doktora tezine konu olmuştur. El yazması daha önce yabancı araştırmacılar tarafından incelenmiş ve bilim dünyasına kazandırılmış, literatürde yerini almış bir eser olmasının yanı sıra hâlâ gün yüzüne çıkarılması gereken bilinmezlikleri de barındırdığı düşünüldüğünden, eserdeki tüm resimleri kapsayan bir katalog çalışmasıyla resimler tek tek incelenmiş; konu, kompozisyon ve resim-metin ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Tezin çıktılarının yer aldığı bu çalışma da tezden üretilmiş bir değerlendirme niteliğindedir. Çalışmada eserin genel bir değerlendirmeye ele alınması, günümüzdeki durumunun belgelenmesi, seçilen birkaç dönem el yazması resimleriyle kıyaslanması sonucu resimlerine ve dönem özelliğine değinilmiştir.

Günümüze gelebilmiş ancak farklı ülkelerdeki müze ve kütüphanelerde korunan Yunanca yazılmış araştırılmayı bekleyen pek çok Bizans el yazmasının varlığı bilinmektedir (Spatharakis, 1981). 1050 ile 1300 yılları arasına tarihlendirilen resimli Oktateukh (Septuaginta²-Eski Ahit) el yazmaları, Bizans el yazma skalasının önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Eski Ahit metni; yasayı, dini ve tarihi birlikte barındıran özelliğiyle anlatı edebiyatının zengin bir kaynağıdır (Lange, 2013, s. 143, 145). Bu metinleri içeren kitaplar "Oktateukh" olarak isimlendirilmektedir. Oktateukh (οκτάτευχος/oktatefhos); Yunancada "οκτά" (sekiz) ve "τευχος" (kitap, konu, mesele) kelimelerinden oluşan teknik bir terimdir. Terim, Eski Ahit'in (Tevrat) ilk sekiz kitabı; Yaratılış, Çıkış, Levililer, Sayım, Tesniye, Yeşu, Hâkimler ve Rut'un hikâyelerini içeren bir tür dini el yazması eserler için kullanılır (Lowden, 1991, s. 1510-1511; Kaplan, a.g.t., 14-16.).

Çalışmanın konusu olan *Topkapı Sarayı G.İ.8* Oktateukh el yazmasıyla bir grup olarak değerlendirilen ve günümüze gelebilen Yunanca yazılmış beş resimli Oktateukh el yazması daha mevcuttur. Bunlar; Roma, Vatikan Apostolik Kütüphanesi'ndeki *MS Vat. Gr. 747* (11. yy) ve *MS. Vat. Gr. 746* (12. yy), 1922'ye kadar varlığı bilinen ancak şuan kayıp olan *İzmir A.1*³(12. yy), Yunanistan, Athos Dağı Manastırı'nda kayıtlı bulunan *Vatopedi 602* (13 yy) ve İtalya, Floransa Medici Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan *Plut. 5.38* resimli Oktateukh el yazmalarıdır.

2. TOPKAPI SARAYI G.İ.8 OKTATEUKH RESİMLİ EL YAZMASI

2.1. Tanımı ve Kısa Tarihçesi

İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Septuaginta-Oktateukh *G.İ.8* numarada kayıtlı bulunan Oktateukh el yazmasının Konstantinopolis'te (İstanbul'da) İsaakios tarafından 1125-1150 yılları arasında yaptırıldığı bilinmektedir (Spatharakis, 1981, s. 79; Anderson, 1982, s. 83-86; Lowden, 1992, s. 25; Lowden, 2010b, s. 110, 113.).

Bugün *Topkapı Sarayı G.İ.8* Oktateukh el yazması, 44.5 x 32.5 cm boyutunda siyah deri kaplı ahşap üç cilt halinde korunmaktadır. El yazmasının metni parşömen üzerine katena düzeninde ve Yunanca küçük harflerle yazılmış Eski Ahit metnidir. Eser, 569 folyo ve 301 resim içermektedir. Folyolar 42.5x31 cm ölçülerindedir. Ana metni, Eski Ahit'in (Tevrat) ilk sekiz kitabı; Yaratılış, Çıkış, Levililer, Sayım, Tesniye, Yeşu, Hâkimler ve Ruth'un hikâyelerini konu edinmektedir. El yazması; İsaakios'un notu (başlık), Aristeas Mektubunun tefsir metni (Fol.3r- 9v.), Aristeas Mektubu, ana metin (Septuaginta) ve hatime (son söz) bölümlerinden oluşmaktadır (Weitzmann and Bernabo, 1999 s. 334-337; Lowden, 2010b, s. 110; Kaplan, 2017 s. 25).

² Septuaginta, Antik Eski Ahit metninin Yunanca çevirisidir. İlk önce, Eski Ahit metninin en eskisi ve temeli olarak kabul edilen Pentateuch (Pentateukh) kitabı yazılmıştır. Bkz. Irmscher, and Kazhdan, 1991, s. 1626. Bu kitap, Kral II Ptolemy Döneminde (MÖ.285-247) yetmiş iki mütercim tarafından, Museviler ve Yunanca konuşan Yahudiler için İbraniceden Yunancaya tercüme edilmiştir. Bkz. Rahlfs, 1935, s. XXII; Jeffreys, 2010, s. 153- 174; Kooij, 2012, s. 3-20. İskenderiye'de üretilen bu çeviriler; Septuaginta yani "Yetmişlerin Çevirisi" (η μετάφραση των Εβδομήκοντα) olarak bilinmektedir. Yetmişler anlamına gelen Septuaginta LXX şeklinde ifade edilmektedir, bkz. Kaplan, 2017, s. 32.

³ Günümüzde eserle ilgili yapılan yorumlar ve değerlendirmeler 1922'den önceki bilimsel çalışmalara ve fotoğraflara dayanılarak yapılmıştır. Hesseling-Eisler (1909) ve Rahlfs (1914) gibi araştırmacıların çalışmaları İzmir A.1 Oktateukh el yazması ile ilgili önemli başvuru kaynakları kabul edilmektedir. Bununla birlikte, el yazması ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Kaplan, 2017, s. 19-24. İzmir A.1. Oktateukh el yazmasının resimlerini içeren bir katalog daha önce hazırlanmıştır. Bkz. Papadopoulos-Kerameus, (1877)' dan aktaran, Weitzmann and Bernabo, 1999, s. 337; J. Strzygowski, 1899, s. 1-126. Ayrıca Uspenskii, Topkapı Sarayı G.İ.8 el yazması ile ilgili yayınında, İzmir A1. El yazmasının da bazı resimlerini yayımlamıştır. Bkz. Uspenskii, 1907, Albüm. Robert Eisler'in çektiği, İzmir A.1 Oktateukh el yazmasının resimlerinin listesini Hesseling yayınında kullanmıştır. Bkz. Hesseling, 1909, s. V-XVI; Weitzmann and Bernabo, 1999, s. 337.

Söz konusu el yazmasının sayfaları eksiksiz bir biçimde günümüze kalabilmiştir. Fakat eser, çeşitli aşamalarda tamamlanmadan bırakılmıştır. Sayfa 1-126 arası ile 500-569 arasındaki sayfalarda taslak halinde, kısmen boş veya tamamen boş resim alanları bulunmaktadır. 127'den 499'a kadar olan sayfalarda bulunan resimlerin tamamlandığı ve bu resimlerin sanatçı Kokkinobaphos'a ait olduğu ileri sürülmektedir (Lowden, 1992, s. 23, Lowden, 2010b, s. 119). *Topkapı Sarayı G.İ. 8* el yazmasında: *Aristeas Mektubu* kısmında 3, Yaratılış'ta (Fol. 26v-155r) 133, Çıkış'ta (156r-265r) 56, Levililer'de (269v-309r) 12, Sayım'da (324v-387r) 36, Tesniye'de (401r-471v) 17 ve Yeşu'da (472r-499v) 44 resim bulunmaktadır. Hâkimler ve Ruth kısımlarında resim bulunmamaktadır. Bu iki kısımda da resimlenmek üzere boş bırakılmış alanlar vardır. Yarım kaldığı ve tamamlanamadığı görülen eserin sonrası ile ilgili bilgi sahibi değiliz. Ancak el yazmasının 1938 tarihli onarımından önce eksik olan ve ne zaman kayıp olduğu kesin bilinmeyen kabının/cildinin, en erken, Sultan III. Murat (1592- 95) dönemi tarihli olduğu ve bir ihmâl sonucu ön kapağının kaybolmuş olabileceği ifade edilmektedir (Deissmann, 1933, s. 46-47; Lowden, 1992, s. 21; Kaplan, 2017 s. 26).

1907 yılında el yazması ile ilgili ilk yayını yapan Uspenskii, bu dönemde el yazmasının köşelerinin kemirgenler ve haşereler tarafından kemirilmiş, nemli-lekeli, ön kapaksız ve sırsız olduğunu belirtmiştir (Uspenskii, 1907s. 1'den aktaran Lowden, 1992, s. 21; Kaplan, 2017, s. 26). H. İbscher tarafından 1938'da *Topkapı Sarayı G.İ.8* el yazması onarılmıştır. Onarımda el yazmasının yapraklarının köşeleri yapıştırılmış ve 44.5 x 32.5 cm boyutunda siyah deri kaplı ahşap üç cilt halinde yeniden düzenlenmiştir⁴.

El yazması 1870'te, Berlin Üniversitesi Hıristiyan Arkeoloji Müzesi Müdürü Ferdinand Piper'in eseri elde etmeye çalışmasıyla gündeme gelmiştir. Fakat Piper eseri almayı başaramamıştır (Stuhlfauth, 1933, s. 312; Lowden, 1992, s. 21). J. Lowden (1992), Sultan Abdüllaziz (1861-1876) tarafından bu el yazmasının Avusturya İmparatoruna hediye edildiğinden ve bunun 1881'deki kaydından söz etmektedir (Lowden, 1992, s. 21). Ancak eserin tekrar İstanbul'a nasıl ve ne zaman geldiği ile ilgili bir bilgiye ulaşılmamıştır. Bununla birlikte, Uspenskii'in 1907'deki yayınına kadar bilinmezlikte olan eserin artık İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi'nde olduğunu görmekteyiz.

Günümüzde el yazması iyi durumda görünmemektedir. Orijinal eser yerinde incelendiğinde⁵, nemden etkilenmiş olduğu ve bu nedenle folyolarında kabarma, dalgalanma ve boyalarda silinmeler izlenmiştir. El yazmasında görülen tahribattan (nemlenme, yırtılma ve aşınma) resimlerin de etkilendiğini söyleyebiliriz. Bazı resimlerde farklı yoğunlukta boya silinmeleri (dökülmeler) görülürken bazı resimler iyi durumdadır. İyi durumda olan resimlerin, daha sonraki dönemde, onarım gördüğü düşünülmektedir.

2.2. Eserin Banisi

Topkapı Sarayı G.İ.8 Oktateukh el yazmasının 3a-9b folyolarında yer alan tefsir metnine ait başlıkta yer alan bilgilerden hareketle eserin banisinin, Sebastokrator⁶ İsaakios Porfirogennetos Komnenos olduğu bilinmektedir (Anderson, 1982, s. 86; Lowden, 1992, s. 25; Lowden, 2010b, s. 110, 113). El yazması, *Aristeas Mektubu*nun tefsiri olan metinle başlamaktadır ve bu metin tefsirin niçin yazıldığını açıklar niteliktedir.

Başlıkta:

*Τὸ τῆς παλαιᾶς προοιμί(ον) ὄπ(ερ) ὁ [Ἀριστεᾶς]/πρὸς τὸν Φιλοκράτην ἐκτέθεικ(εν) μακ[ρη]/γόρια] καὶ ἀσαφεία ὁ δὲ πορφυρογ(έννετος) / κῆρ Ἰσαάκιος καὶ υἱὸς τοῦ μεγάλ(ου) β(ασιλέως) κ(ῆρ) Ἀλεξί(ου) / Κομνην(οῦ) εἰς συντομί(αν) μετερ(ρ)ύθμ(ου)σε καὶ συνάφει(αν)*⁷ (Resim 1).

“Aristeas'ın Philokrates'e hazırladığı uzun ve anlaşılmaz, Eski Ahit önsözü, Büyük İmparator Kry Aleksios Komnenos'un Mor odada doğan oğlu, Kry. İsaakios, daha kısa ve daha anlaşılır versiyonuna indirmiş.” yazmaktadır.

⁴ Resimlerin dijital kaydının Princeton Üniversitesinin finansmanlığıyla gerçekleştirildiği belirtilir. Bkz. Lowden, 1992 s. 22; Weitzmann and Bernabo, 1999, s. 334; Kaplan, 2017 s. 27.

⁵ 23.08.2016'da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinden alınan araştırma izniyle orijinal eser incelenmiştir.

⁶ Sebastokrator; İmparatorun kardeşlerine ve oğullarına verilen kıdemli saraylı unvanıdır. İlk defa Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un kardeşine verilen bir unvan olup 14 yüzyıla kadar kullanılmaya devam etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Kazhdan, 1991, s. 1862.

⁷ İsaakios'un notu olduğu bilinen başlık, ilk kez Uspenskii tarafından Rusçaya çevrilerek yayınlanmıştır, bkz. Uspenskii, a.g.k., s. 1. Bu başlık metni, Anderson tarafından da İngilizceye çevrilmiştir. İngilizce çeviri için bkz. Anderson, 1982s. 84; Weitzmann and Bernabo, 1999 s. 335.

İlk kez 1907'de, başlık metnini restore ettikten sonra metni okuyan ve I. Aleksios Komnenos'un oğlu İsaakios'un ismini açıklayan Uspenskii'dir (Uspenskii, 1907'den aktaran Anderson, 1982 s. 84, Lowden, 1992, s. 24; Weitzmann and Bernabo, 1999, s. 335). Kendi eliyle yazdığı başlıkta tefsiri niçin yazdığını açıklayan İsaakios, el yazmasının banisi olarak kabul edilir (Deissmann, 1933, s. 47; Anderson, 1982, s. 84; Weitzmann and Bernabo, 1999, s. 336). Tefsir metni, diğer resimli Oktateukh el yazmalarında bulunmamaktadır (Anderson, 1982, s. 84; Weitzmann and Bernabo, 1999, s. 11, 326). M. Bernabo'ya göre, bu metnin sadece *Topkapı Sarayı G.İ.8* Oktateukh el yazmasında yer alması dikkat çekicidir⁸.

1093 doğumlu Sebastokrator İsaakios; Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un⁹ (1081-1118) altıncı çocuğudur (Sevcenko, 2000, s. 782). 1122/1123'te Doğu'da 14 yıl süren sürgünden sonra Suriye ve Filistin'de kalmıştır (Anderson, a.g.m., s. 86). Bu sürede Kutsal Toprakları ziyaret etmiştir (Sevcenko, 2000, s. 782; Norwich, 2013, s. 87). Daha sonra İstanbul'a geri döndüğünde törenlerle karşılanmıştır (Anderson, 1982, s. 86). Baninin, bundan sonraki hayatı ile ilgili bilgiler kısıtlıdır. Onun Yunanistan'ın Trakya bölgesinde yaptırdığı Kosmosoteira Manastırı'nın tipikonunda yer alan bilgiye göre, 1152'de hâlâ hayattadır (Anderson, 1982, s. 86, Lowden, 1992, s. 25; Sevcenko, 2000, s. 783, 798; Ousterhout, 2016, s. 52, 63-64, 137). Fakat İsaakios'un ölüm tarihi bilinmemektedir. Kendisinin Hora (Chora) Manastırı'nda yaptırdığı kitabeli Mezarı, Aleksandropolis'te (Dedeoğaç) Episkopal Müzesi'nde yer almaktadır (Sevcenko, 2000, s. 782; Kaplan, 2017 s. 29-30).

Sanat patronu olarak bilinen İsaakios, zarar görmüş yapıları restore etmiş ve yeni yapılar inşa ettirmiştir (Sevcenko, 2000, s. 782). Depremde zarar görmüş Konstantinopolis'teki Hora (Chora) Manastırı'nı (Kariye Müzesi) da 1120'lerde restore ettirmiştir (Sevcenko, 2000, s. 782; Jolivet-Levy, 2016, s. 135; Ousterhout, 2016, s. 112). Burada kendine bir mezar yaptırmış¹⁰ ve bu yapıda dış narteksin güney bölümünün doğu duvarında bulunan Deisis mozaikinde Meryem'in ayaklarına kapanır şekilde bir portresini yaptırdığı bilinmektedir (Rice, 1963, s. 228; Sevcenko, 2000, s. 782; Jolivet-Levy, 2016, s. 140, 142; Ousterhout, 2016, s. 127). 1122'den sonra Kutsal Toprakları ziyareti sırasında Ürdün Nehri yakınlarındaki Aziz John Manastırı yararına bir su kemeri de yaptırmıştır (Sevcenko, 2016, s. 782). Bununla birlikte, Yunanistan'da Pherrai'deki (Feres) Panagia Kosmosoteira Manastırı'nın da kurucusudur (Ousterhout, 2016, s. 103).

2.3. Eserin Sanatçı/ları

Topkapı Sarayı G.İ.8 Oktateukh el yazmasının resimlenmesinde pek çok sanatçının çalıştığı düşünülmektedir. Farklı üslup özelliği sergileyen resimler ve renk tonları ile ardışık sahnelerde görülen figür tarzlarındaki değişim farklı sanatçıların çalıştığını gösterir niteliktedir¹¹.

El yazmasının resimlerinde çalışmış ismi bilinen tek sanatçı "Kokkinobaphos"tur¹². J.C. Anderson'a göre; Kokkinobaphos ile birlikte ve onun emrinde *Topkapı Sarayı G.İ.8* el yazmasının resimlenmesinde çalışan yardımcı "A" ve "B" sanatçılar da olabilir. Buna alternatif olarak, Kokkinobaphos'un *Topkapı Sarayı G.İ.8* ve *İzmir A.1* el yazmalarını çalıştığı dönemde, en az altı kişilik büyük bir atölyenin de olabileceğini öne sürmektedir¹³. J. Lowden'a göre; folyo1-126v'ye kadar çeşitli sanatçılar çalıştı ancak bunlar görevlerini tamamlayamamıştır. Folyo 127-499 arasındaki resimlerde Kokkinobaphos ve onun dışında başka sanatçılar (ardılları) da çalışmıştır. Sanatçı Kokkinobaphos ve ardılları: kırmızı ve yeşilin tonunu, soluk pembe ve maviyi kullanmış, detaylı işlenmiş figürlerin kıyafet ve tenlerini ince fırça ile biçimlendirmiştir (Lowden, 1992, s. 23).

⁸ 26.06.2016-08.07.2016 tarihleri arasında Floransa/İtalya'ya gidildi ve Oktateukh el yazmaları üzerine Kurt Weitzmann ile ortak çalışması bulunan Prof. Dr. Massimo Bernabo'yla eser ile ilgili görüşüldü. Yapılan görüşmede Bernabo, "Neden sadece *Topkapı Sarayı G.İ.8* el yazmasında bu metin var?" sorusuna dikkat çekmiştir. Bu soru şuan ki bilgilerle cevaplamaktan uzak görünmektedir. Çünkü *İzmir A.1* el yazması ve *Vat. Gr. 746* el yazmasının da ilk bölümü kayıptır. Bu el yazmalarında, İsaakios'un yazdığı Tefsir metninin olup olmadığı bilinmemektedir.

⁹ Detaylı bilgi için bkz. Brand ve Grierson, 1991, s. 63.

¹⁰ Hora Manastırı'nda yaptırılan mezar, daha sonra Kosmosoteira Kilisesi'ne taşınmıştır (Ousterhout, 2016, s. 137-138).

¹¹ Resimlerde görülen üslup farklılığının detaylı açıklaması için bkz. Kaplan, 2017, s. 586-589.

¹² Anderson, sanatçıyı "Kokkinobaphos Master" olarak adlandırmaktadır. Bkz. Anderson, 1982, s. 90; Lowden, 1992, s. 28; Weitzmann and Bernabo, 1999, s. 337.

¹³ Farklı folyolarda görülen resimlerde, karışık çalışmış oldukları belirtilen "A" ve "B" sanatçılarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Anderson, 1982, s. 86-99.

Kokkinobaphos; 12. yüzyılda Konstantinopolis'te çalışmış bir sanatçı olup aynı zamanda manastırda keşiş James ya da Jacob olarak anılan bir keşiştir, *Keşiş James Kokkinobaphos Homilyleri* (Paris, Gr. 1208 ile Vat. Gr. 1162)¹⁴ olarak bilinen 12. yüzyılın ilk yarısında yapılmış resimli iki Homilye'nin de sanatçısıdır (Anderson, 1982, s. 91)¹⁵. Çalıştığı düşünülen el yazmalardan bir tanesi de *Ioannes Skylitzes Kroniğidir*¹⁶. Bu el yazmasındaki figürlerin yüzleri ve bedenleri sert bir esneklikle verilmiş bir grup resmin, Kokkinobaphos tarzını temsil ettiği belirtilmektedir¹⁷. Bunların dışında; *Vat Gr. 746, İzmir A.1 ve Topkapı Sarayı G.İ.8 Oktateukh* el yazmaları da Kokkinobaphos'a atfedilmektedir (Anderson, 1982, s.90, 98; Lowden, 1992, s. 23).

3. DEĞERLENDİRME

El yazmasında; tamamlanmış, boyaması yarım kalmış (**Resim 1**) ve taslak halinde bırakılmış (**Resim 2**) toplam 301 resim ve resimlenmek üzere ayrılmış ancak boş kalmış 86 resim alanı vardır. Bu durum eserin resimlenişi ile ilgili teknik bilgi vermesi açısından önemlidir. Metin yazılırken resmin işleneceği alanın boş bırakıldığı, bu alana önce siyah konturla taslağın çizildiği (**Resim 2**) ve boyamaya geniş alanlardan başlandığı daha sonra ayak, el yüz, hale ve Tanrı'nın eli gibi kısımların boyandığı anlaşılmaktadır (**Resim 1 ve 3**). Boyaması yarım kalmış resimlerin tümünde özellikle figürlerin yüzünün boş kalması, atölyede sadece yüz çalışan sanatçıların da var olabileceğini düşündürmektedir.

Resimlerde genelde ufuk çizgisi belirtilmemiştir¹⁸. Yalın tasarlanmış, sadece figürlerden oluşan kompozisyonların yanı sıra detaylı işlenmiş, uzaklık ve derinlik verilmiş doğa manzaralı resimler de görülmektedir¹⁹ (**Resim 4**). Bu resimler, manzara peyzajlı fon ve ön planda olay anının betimlenmesi şeklindedir. El yazmasındaki bazı resimlerde²⁰, figürler ile zemin arasında mekân ilişkisi kurulmamış, yalın bir kompozisyon tasarlanmıştır. Bu yalın kompozisyona rağmen, söz konusu resimlerde; özellikle tapınak tasvirlerinde, perspektif ve derinlik verildiğini hissettiren uygulamalar izlenmektedir (**Resim 5**). Ayrıca figürlerin yüzleri ifadeli olup ten rengi ve yüz hatları gerçekçi bir anlayışla portre çalışılmış olduğu görülmektedir. Bu tasvir anlayışı ve etkileyici doğa betimleri Helenistik sanat etkisini yansıtmaktadır (**Resim 6**). Detaylı işçilikle yapıldığı görülen en önemli figür, Musa'dır. Yetmiş beşten fazla sahnede karşımıza çıkan Musa figürü, birbirinden farklı çeşitli yüz ve saç stilinde resmedilmiştir (**Resim 7 -Musa Detay**). Musa'nın, kıyafeti volümlüdür, vücut duruşu dinamiktir, ışık-gölge tekniğiyle boyutlandırılmış yüzü karşıya bakar vaziyette olup, ifadesi donuktur. Kumaşın vücudu sarmalaması ve onun hareketini gösteren kıyafet kıvrımı Helenistik resim sanatı etkilidir (Kaplan, 2017, s. 591).

Yeşu da ihtişamlı kıyafetler içinde rütbeli bir komutan olarak sahnelerde yer alan önemli figürlerdendir. Başı miğferli, bazen haleli (bazı resimlerde halesiz), eli mızraklı, üzerindeki altın zırhla bir Romalı asker gibi betimlenmiştir. Yeşu figürünün yer aldığı en dikkat çekici sahne, folyo 491r'deki resimdir (**Resim 8**). Resimde cepheden verilmiş Yeşu bir tahtta oturur vaziyettedir ve karşıya bakmaktadır. Yeşu'nun duruş pozisyonu, gerçekçi işlenmiş yüzü ve izleyiciyle göz teması kurabilen bakışı fotoğrafı andırır niteliktedir.

Genel olarak tamamlanmış resimler incelendiğinde, birbiriyle benzeşen ve benzeşmeyen farklı üslup özelliği sergileyen pek çok tarzda resimler görülmektedir. Karmaşık denilebilecek şekilde, belli bir düzen takip etmeyen resimlerde üslup farklılaşması baştan sona kadar değişim göstererek devam etmektedir. Resimlerin üslup özellikleri; kompozisyon düzeni, figür tasviri, figürlerin sahnedeki duruşu ve yüzün işlenişi, manzara, dağ, bitki ve zemin betimi ile renklerin kullanımı gibi unsurlar dikkate alınarak belirlenmiştir. Benzer özellik sergileyen, üslup birliği içinde olduğu düşünülen resimler

¹⁴ *Paris Gr. 1208 ve Vat. Gr. 1162* resimli el yazmaları. Bu iki resimli el yazmasında Meryem'in hayatından olaylar anlatılır, bkz. Hennessy, 2013, s. 79; Kokkinobaphos'un tipolojik döngülerinin ikonografik özellikleri için bkz. Linardou, 2011, s. 133-149.

¹⁵ Andronikos'un (d. 1110-1142) eşi, sanat patronluğu yapmış Eirene ile Kokkinobaphos'un arasının iyi olduğunu, Eirene'nin de ona en az bir el yazması yaptırmış olabileceğini belirtmektedir. Bkz. Hennessy, 2013, s. 79, 91.

¹⁶ Bu eser, Madrid Milli Kütüphanesi'nde, *Cod. Vitr. 26-2* numarada kayıtlı bulunmaktadır. Eserin ismini aldığı kişi, Ioannes Skylitzes, Bizans sarayında yüksek rütbeli bir memurdur. 813-1057 yıllarını kapsayan bir kronoloji kitabı (Chronicle) yazar. Daha sonra, onun kitabı 574 resimli bir yazma olarak kopyalanır. Günümüze gelebilen resimli el yazması 12. Yüzyıl tarihidir. Bilgi için bkz. Tsamakda, 2002, s. 394.

¹⁷ El yazması ile ilgili açıklama için bu çalışmada Dipnot 35'e bakınız. Kokkinobaphos'a ait olduğu düşünülen resim açıklamaları için bkz. Tsamakda, 2002, s. 381-382.

¹⁸ Resimlerin çoğunda bu durum var. Ancak özellikle bkz. Kaplan, 2017, Katalog no: 91, 92, 93 vd.

¹⁹ Bakınız Kaplan, 2017, katalog no: 13, 15, 23, 66, 138, 165, 175, 256, 280, 288, 294.

²⁰ Bakınız Kaplan, 2017, katalog no: 198, 237, 238, 239, 244, 245.

gruplandırılmıştır²¹. Bu gruplamaya göre; *Topkapı Sarayı G.İ.8* Oktateukh el yazmasında A'dan H'ye kadar 8 farklı üslup tespit edilmiştir (Kaplan, 2017, s. 586-589). Bu üslup farklılığı el yazmasında pek çok sanatçının, belki de münferit zamanlarda, çalışmış olabileceğini düşündürür. Bunun yanı sıra belirgin bir şekilde fark edilebilen renk değişimleri, figür tarzlarında ve yüzlerin işlenişindeki farklılıklar el yazmasına daha sonradan bir onarım ve yenileme yapıldığına işaret eder niteliktedir²². Arka arkaya gelen resimlerden, bazılarında, önceki ve sonrakiler karşılaştırıldığında ardışık resimlerden aradaki resimlerin hasarsız ve canlı renkli olduğu görülmektedir (**Resim 9, 10, 11 ve 12, 13, 14**). Öncesi ve sonrasındaki resimlerin hasarlı olmasına karşın, aralarda hasarsız kalan resimler bir onarım/yenileme işleminin yapıldığını göstermektedir. Bununla birlikte resimlerin, gördükleri müdahaleye rağmen üslup değişikliğine uğramadığı söylenebilir. Daha önce yapılmış resim taslağının tekrar boyandığı düşünülmektedir (**Resim 10 ve 13**).

11. yüzyıl tarihli iki Kosma *Hristiyan Topografyası*²³ el yazmasından biri olan *Sina Gr. 1186* el yazması resmindeki uçan kıyafetli figürler (**Resim 15**), *Topkapı Sarayı G.İ.8* el yazmasında "İsrailliler Man Topluyor" konulu resimdeki figürlerle, işleniş ve üslup açısından benzerlik göstermektedir (**Resim 16**). Bir diğer Hristiyan Topografyası nüshası olan *Floransa, plut., 9.28* el yazma resmindeki (**Resim 17**) figürün duruş pozisyonu, kıyafetinin tarzı ile *Topkapı Sarayı G.İ.8* el yazmasındaki pek çok resimde karşılaştığımız figür tarzı (**Resim 18**), figürlerin duruşu ve kıyafeti benzerlik sergilemektedir. Aralarında benzerlik kurulabilen bu el yazmalarının farklı yüzyıllara tarihlendirilmelerine rağmen aynı figür tarzını yansıtmaları uzun süre kullanılan kaynak bir modeli akla getirmektedir.

Topkapı Sarayı G.İ.8 ile *Vatikan Gr. 746* ve *İzmir A. 1* el yazmalarının resimleri karşılaştırılmış ve yakın bir benzerlik içinde oldukları görülmüştür. *Topkapı Sarayı G.İ.8*'deki üslup çeşitliliği, *Vatikan Gr. 746* ve *İzmir A. 1* el yazmalarında da benzerdir (**Bkz. Tablo 1: Karşılaştırma**). Üç el yazması da 12. yüzyıl eseridir. Fakat tamamlanmamış resimler içeren ve geç dönem müdahaleleri olduğu düşünülen *Topkapı Sarayı G.İ.8* el yazmasından önce, *Vatikan Gr. 746* el yazmasının tamamlanmış olması muhtemeldir. Bu iki el yazmasında dikkat çeken başka bir detay da aynı kompozisyon tasarımı kullanılmasına rağmen, motiflerin işlenişindeki değişikliklerdir. *Topkapı Sarayı G.İ.8* el yazmasında, mermer malzeme görümlü üç basamaklı kaideli, sütun gövdeli ve yuvarlak su hazneli bir havuz tasviri göze çarpar (Kaplan, 2017, Katalog no: 185). Havuzun içinde burma gövdeli ikisi yılanbaşı olmak üzere üç başlı bir fiskiye resmedilmiştir (**Resim 19**). Buradaki yılan başlı fiskiyenin bugün İstanbul Sultanahmet Meydanı'nda bulunan Burmalı (Yılanlı) Sütuna²⁴ benzediği düşünülmektedir. Buna karşın benzer üslup özelliği gösteren *Vatikan Gr. 746* (**Resim 20**) ile *İzmir A. 1*'deki (**Resim 21**) aynı konulu resimde fiskiyenin iki Başlı Yılanlı Sütun şeklinde tasarlanmadığı görülmektedir. Üç Oktateukh el yazmasından sadece *Topkapı Sarayı G.İ.8* el yazmasında bu tasvirin yapılmış olması dikkat çekicidir.

Topkapı Sarayı G.İ.8'de, özellikle, Musa figürünün saç tarzı ve rengi, kıvrımlar ve renklendirme ile oluşturulmuş kıyafetin kumaş dokusu, 14. yüzyıl el yazması olduğu bilinen Oxford Bodleian, *Ms. Gr. Th. F1* (Sahilli, 2016, s. 373.) Menologion²⁵ el yazması resmindeki işlenişle benzerlik göstermektedir

²¹ Tespit edilen grupların içinde de farklılık arz eden resimler görülmektedir. Bu resimlerden, benzer unsurları taşıyanlar dikkate alınarak, genel bir gruplandırma yapılmıştır.

²² Onarımla yenilendiği düşünülen resimler, el yazmasındaki diğer resimlerle kıyaslandığında, renk tonu ve kontur farklılığıyla kendini belli etmektedir. Bkz. Kaplan, 2017, s. 595. Özellikle adı geçen tezde Katalog no: 56, 110, 111, 117, 127, 130, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 141, 144, 191, 193, 241, 246, 251, 260, 261, 265, 266, 267, 272, 27, 275, 278, 281, 282, 283, 284, 288, 289'te bu durum izlenmektedir.

²³ Kosma, Hristiyan Topoğrafya isimli eserin yazarının adıdır. Onun yazdığı eser "Kosma Indicopleuste" olarak da anılmaktadır. Yunan kökenli olan Kosma, yaklaşık 547'de, Catherine Manastırı'nda yazdığı eserle ünlü olmuştur. Gençken, Mısır dolaylarında dolaşmış, bugünkü Etiyopya, Eritre, Somali, Filistin ve Sina yarımadasını görmüştür. I. Justinian zamanında (527-565), Doğu Afrika, Karadeniz ve çevresini gezdiği için İndikoplona (Indicopleuste) adını almıştır. Farklı zamanlarda yaptığı gezilerden sonra 535'te Sina Dağı Azize Catherine Manastırı'na geri döner ve ünlü olmasını sağlayan beş kitaptan oluşan Kozmografi'yi yazar. Bu kitaplarda, seyahatlerinde edindiği izlenimlerini açıklamaktadır. Kozmografi'de, Kutsal Kitabın öğretileri ile uyum içinde olan yeni bir coğrafya sistemi yaratmaya ya da dünyayı sunmaya çalıştığı belirtilmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. Manimanis vd., 2014, s. 1053-1065; Kominko, 2013, s. 9-23. Bu konulu eserin farklı yerlerde korunan üç nüshası bulunmaktadır: Vatikan, Biblioteca Apostolica'da, *Cod. Gr. 699*; Floransa Biblioteca Medicea-Laurenziana'da, *Cod. plut. 9.28* ve Sina Dağı Azize Katerina Manastırı'nda *Cod. 1186*.

²⁴ Bugün İstanbul Sultanahmet Meydanı'nda bulunan Burmalı Sütunun üç yılanbaşı yerinde yoktur. Yılanbaşlarından biri bugün İstanbul Arkeoloji Müzesinde korunmaktadır. Üç yılanbaşının, Osmanlı Dönemi'ndeki el yazma minyatürlerinde de tasviri yapılmıştır. Bu tasvirlerde; burmalı sütunun üzerinde yılanbaşları yer almaktadır.

²⁵ Menologion, Azizler gününü gösteren kilise takvimidir. Bkz. Sevckenko, 1991, s. 1341; Oxford Üniversitesi Kütüphanesi'nde *MS. Gr. Th. fl* olarak kayıtlı bulunan Menologion Yazması 14. yüzyıl Palaiologos dönemi Bizans resimli el yazmalarındandır. Selanik'te yapılmış olduğu bilinen el yazmasının banisi Selanik Despotu Demetrios Angeolo Dukas Palaiologos'tur. Bizans tarihçisi Nikephoros Kalliski'ye yaptırılmıştır. Parşömen kâğıttan yapılmış 60 folyolu eserde, 368 resim bulunmaktadır. Bu el yazması ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Sahilli, 2016, s. 364-383.

(Resim 22). 14. yüzyıl Palaiologoslar Dönemi Trabzon merkezli bir eser olan ve *Büyük İskender'in Romansı*²⁶ olarak da bilinen *Venedik Enstitüsü Codex Gr.5* el yazması **(Resim 23)** ile *Topkapı Sarayı G.İ.8* el yazmasındaki resimlerde görülen **(Resim 24)** figürlerin kıyafet tarzı, başlıkları ve altın yaldız, koyu yeşil ve kırmızı tonun kullanımı gibi benzerlikler nedeniyle aralarında bir bağ kurmak mümkündür. Kurulabilen bu bağlar nedeniyle *Topkapı Sarayı G.İ.8* el yazmasının Palaiologoslar Döneminde onarım gördüğü, tarafımızdan önerilmektedir²⁷.

4. SONUÇ

Topkapı Sarayı resimli Oktateukh el yazması Türkiye'de, Bizans'tan kalan bol resimli tek eserdir. El yazmasının resimleri incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- ✓ Boş resim alanları dışında, taslak veya boyaması yarım kalmış resimlerle birlikte el yazmasında 301 resim ve resimlenmek üzere ayrılmış ancak boş kalmış 86 resim alanı bulunmaktadır.
- ✓ Bazı resimlerde birden fazla olay anı sahnelenmiştir. Yani, aynı anda iki, üç veya dört olay tasvirini kesintisiz bir şekilde aynı sahnede görmek mümkündür. Ardışık işlenmiş resimler öyküleyici resimleme anlayışına sahiptir.
- ✓ Resimlerin yerleştirildiği alan, metin yazılırken belirlendiği söylenebilir. Bu alana önce siyah konturla taslağın çizildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, boyamaya geniş alanlardan başlandığı daha sonra ayak, el yüz, hale ve Tanrı'nın eli gibi kısımların boyandığı görülmektedir. Boyaması yarım kalmış resimlerdeki figürlerin yüzünün boş kalması, atölyede sadece yüz çalışan sanatçıların da var olabileceğini düşündürmektedir.
- ✓ Resimlerin genel kompozisyon düzeni, zemini, arka planı ve doğa unsurları; figürlerin anatomik yapısı, kıyafetleri, el, yüz ve boyları; kullanılan renkler ve renk tonları birbirinden farklı üslubu yansıtır. Bu farklılıklar dikkate alındığında A'dan H'ye kadar genel olarak gruplandırılabilir 8 üslubun olduğu söylenebilir. Ancak bu üsluplar, kesin hatlarla belirlenebilecek kadar net değildir. Resimlerin belli bir üslubu bir düzende takip etmediği de görülmektedir. Bazı resimlerde, aynı konunun ardışık olayları sahnelenmesine rağmen, olayda anlatılan figürlerin farklılaştığı; kıyafetlerinin ve yüzlerinin değiştiği anlaşılmaktadır. *G.İ.8* el yazmasının resimlerindeki üslup farklılığından hareketle, sadece sanatçı Kokkinobaphos değil, aynı zamanda, onunla birlikte veya münferit zamanlarda çalışmış başka sanatçı/ların da olduğu düşünülmektedir.
- ✓ Belli kalıpların tekrarlanmasıyla oluşturulmuş 11. ve 12. yüzyıl el yazmaları olan *Vat. Gr. 747*, *Vat. Gr. 746* ve *İzmir A.1* ile *Topkapı Sarayı G.İ.8* el yazmasının resimlerinde, birkaç resim hariç, aynı ikonografik programlar kullanılmıştır.
- ✓ *G.İ.8* el yazmasının onarım gördüğü düşünülen resimleri, sonraki dönem el yazmalarındaki resimlerle karşılaştırılmıştır. Renkler ve tonları, figürlerin yüzleri ve kıyafetinin işleniş ile arka plan dağ görüntüleri, 14. yy. Palaiologos Dönemi el yazma resimleriyle benzerlik sergiledikleri görülmüştür. Bu benzerlik nedeniyle eserin Palaiologos Dönemi'nde onarım görmüş olabileceği önerilmektedir. Ancak, orijinal programa bağlı kalınarak resimlerin onarıldığı; sahnenin boyanması ve figürlerin kalın konturla belirginleştirilmesi ile yapılmış bir müdahale olduğu düşünülmektedir.
- ✓ 11. ve 14. yüzyıllara tarihlenen el yazmaları ile karşılaştırıldığında *Topkapı Sarayı G.İ.8* el yazmasının 11. ve 14. yüzyıllarda devamlılığı olan bir geleneği yansıttığı söylenebilir.

²⁵ Bu özellikle, iki el yazma örneği verilmektedir: Biri, Atina-Byzantine Müzesi'nde MS. 80'de kayıtlı bulunan, II Andronikos Paleiologos'un İsa ile birlikte gösterildiği resmi içeren, 1301 tarihli resimli el yazması diğeri, III. Alexios Komnenos'un ve onun eşinin resmini içeren el yazmasıdır. Detaylı bilgi için bkz. Lowden, 1992, s. 259-260.

²⁶ Orta Çağ dünyasında önemli bir eser olarak bilinen "*Büyük İskender'in Romansı*" el yazması o dönemde birçok dile çevrilmiştir. *Büyük İskender'in Romansı*'nın bir kopyası da *Codex Gr.5* el yazmasıdır. Günümüze gelebilmiş olan eser Venedik Enstitüsü'nde bulunmaktadır. Eserin takdim sayfasındaki İmparator tasvirinin III. Alexios Komnenos'a (1349-90) ait olduğu belirtilmektedir. Trabzonda yapıldığı bilinen bu eser, 250 resim içermektedir. Detaylı bilgi için bkz. Trahoulia, 2006, s. 145-146; Kastritsis, 2011, s. 104; Yüksek kalitedeki Rum Paleografisiyle bilinen el yazmasında Türkçe yazılmış konu başlıkları bulunmaktadır. Bkz. Peers, 2016, s. 117.

²⁷ Palaiologoslar Döneminde yapılmış bu resimli el yazmalarında antik sanat tarzı uygulandığı; figürlerin statik olmayan duruşu, zemin- mekân ilişkisi, damarlı mermerler, üçgen alınlıklı mimari yapıların kullanımı antik geleneği yansıttığı bilinmektedir bkz Sahilli, 2016, s. 373-374.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, Jeffrey C. (1982). "The Seraglio Octateuch and the Kokkinobaphos", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 36, Harvard University, s. 83-114.
- BALDWIN, Barry; KAZHDAN, Alexander; NELSON, Robert S. and SEVCENKO, Nancy P. (1991). "Gregory of Nazianzos", *The Oxford Dictionary of Byzantium* (Ed. Alexander Kazhdan), C.2, Oxford, s. 880-882.
- BRAND, Charles. M., and GRIERSON, Philip (1991). "Alexios I Komnenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium* (Ed. Alexander P. Kazhdan), New York: Oxford University Press, s. 63.
- DEISSMANN, Adolf (1933). *Forschungen und Funde im Serai*, Berlin.
- HENNESSY, Cecily (2013). "The stepmum and the servant: the stepson and the sacred vessel" Wonderful things: Byzantium through its art, *Paper from forth-second spring symposium of Byzantine studies*, (Ed. Antony Eastmond and Liz James), (20-22 March 2009), The United Kingdom, s. 79.
- HESSELING, Dirk. C. (1909). *Miniatures del'Octateuque grec de Smyrne: Manuscrit de l'Ecole Evangélique de Smyrne*, Sijthoff: Leide, A.W., s. V-XVI.
- IRMSCHER, Johannes and KAZHDAN, Alexander (1991). "Pentateuch", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C.1, Oxford University Press, s. 1626.
- JEFFREYS, Elizabeth (2010). "Old Testament, history, and the Byzantine Chronicle", *The Old Testament in Byzantium* (Ed. Paul Magdalino and Robert Nelson), Washington, D.C: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, s. 153- 174.
- JOLIVET-LEVY, Catherine (2016). "Konstantinopolis'te Bizans Sanatının Son Pırıltıları: Hora Manastırı'nın (Kariye Müzesi) Bezemeleri", *Bizans: Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar* (Ed. A. Pralong), İstanbul: Kitap yayınevi, s. 135-164.
- KAPLAN, Necla (2017). *Bizans Dönemi Resimli Oktateukh El Yazması: Seraglio (Topkapı Sarayı G.İ. 8)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir.
- KASTRİTSİS, Dimitris (2011). "The Trebizond Alexander Romance (Venice Helic Institute Codex Gr. 5): The Ottoman Fate of Fourteenth-Century Illustrated Byzantine Manuscript", *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları)*, Vol. 3, s. 103-131.
- KAZHDAN, Alexander P. (1991). "Sebastokrator", *Oxford Dictionary of Byzantium*, New York: Oxford University Press, III, s. 1862.
- KOMİNKO, Maja (2013). *The world of Kosmas: illustrated Byzantine codices of the Christian Topography*, Cambridge: Cambridge University Press.
- KOOIJ, Arie van der, "History of the Septuagint in General: The Pentateuch in Greek and the authorities of the Jews", Text- critical and Hermeneutical studies in the Septuagint, (Ed. Johann Cook ve Hermann-Josef Stipp), The Netherlands: Koninklijke Brill NV, Leiden, 2012, s. 3-20.
- KURT Weitzmann (1966). "The Classical in Byzantine Art as a Mode of Individual Expression", *Byzantine Art an European Art Lectures*, Atina, s. 152-175.
- LANGE, Nicholas (2013). "The Septuagint as a Jewish Classic", *Modernity's Classics* (Ed. Sarah C. Humphreys and Rudolf), Berlin Heidelberg: G. Wagner, Springer, , s. 143-145.
- LİNARDOU, Kallirroe (2011). "Depicting the Salvation: Typological images of Mary in the Kokkinobaphos Manuscripts", *The Cult of the Mother of God in Byzantium*, (Ed. Leslie Brubaker and Mary Cunningham), Gerat Britian: The MPG Books Group, s. 133-149.
- LOWDEN, John (1991). "Octateuch", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, (Ed. Alexander Kazhdan), Oxford: Univercity Press, s. 1510-1511.

- LOWDEN, John (1992). *The Octateuhs: A study in Byzantine Manuscript illustration*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- MANĪMANĪS, Vasilije N., EVSTRATYE Teodosi and MĪLAN. S. Dimitrijevic, (2014). “Козма Индикопловац Зборник радова конференције” *Развој астрономије код Срба VII* (Ed. Milan. S. Dimitrijevic) 13, Belgrat, s. 1053-1065.
- NORWĪCH, John J. (2013). *Bizans: Gerileme ve Çöküş Dönemi*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi,
- OUSTERHOUT, Robert (2016). *Bizans'ın Yapı Ustaları* (Çev. Fügen Yavuz), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- PEERS, Glenn (2016). “El Yazmaları Üzerinden Trebizond ve Dünyası”, *Bizans'ın Öteki İmparatorluğu: Trabzon*, (Ed. A. Eastmond, Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Merkezi, İstanbul, s. 105-127.
- RAHLFS, Alfred. (1935). *Septuaginta; Id Est Testamentum Graece Luxta LXX Interpretes*, Stuttgart: Privilegierte Württembergische Bibelanstalt.
- RĪCE, David T. (1963). *Art of the Byzantine Era*, Thames&Hudson, London.
- SAHİLLĪ, Sabah (2016). “14. Yüzyıl Bizans Dönemine Ait minyatürlü Bir El Yazmasının İkonografi ve Üslup Açısından Değerlendirilmesi (Oxford Üniversitesi, Bodleian Library, MS. Gr. Th.f1)”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 33, s. 364-383.
- SEVCENKO, Nancy P. (Çev.) (2000). “29. Kosmosoteira: Typikon of the Sebastokrator Isaac Komnenos for the Monastery of the Mother of God Kosmosoteira near Bera”, *Byzantine Monastic Foundation Documents*, 35, Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, s. 782.
- SEVCENKO, Nancy P. (1991). “Menologion”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, s. 1341.
- SPATHARAKĪS, Iohannis (1981). *Corpus of Dated Illuminated Greek Manuscripts to the Year 1453*, Volume 1-2, Netherlands: Leiden- E.J. Brill.
- STUHLFAUTH, Georg (1933). “A Greek Psalter With Byzantine Miniatures”, *Art Bulletin*, XV, , s. 321-326.
- TRAHOULĪA, Nicolette S. (2006). “The Venice Alexander Romance Pictorial Narrative And The Art of Telling Stories”, *History As Literature In Byzantium*, s. 145-146.
- TSAMAKDA, Vasiliki (2002). *The Illustrated Chronicle of Ioannes Skylitzes in Madrid*, Leiden: Alexandros Press.
- USPENSKĪĪ, Theodore (1907). *Konstantinopolskii Seral'skii Kodeks Vos'mikniziia (L'Octateuque de la Bibliothéque du Sérail'a Constantinople)* (IRAIK 12), Sofia, Albüm.
- WEĪTZMANN, Kurt ve BERNABO, Massimo (1999). *The Illustration in the manuscripts of the Septuagint: Oktateuch*, Vol. 2, Department of Art and Archaeology, Princeton: Princeton University Press.

RESİMLER

Resim 1. Yaratılış, RAB'bin Avrama'a Vaadi ve Avram'ın Sunağı, Fol. 74r

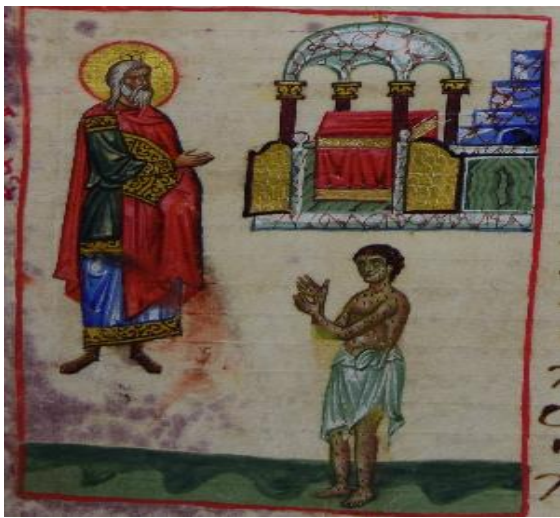
Resim 2. Yaratılış, Hacer'in Kaçması ve Meleğin Ona Görünmesi, Fol.75r.

Resim 3. Yaratılış, RABİbrahim'e Saray'la Çocukları Olacağını Bildiriyor, Fol. 77r.

Resim 4. a. RAB, Musa'ya Hitap Ediyor, b. Musa, İsraililerden Tapınak İçin Adak Getirmelerini Emrediyor, Fol. 233r.

Resim 5. RAB, Cüzamlılar ile İlgili Talimat Veriyor, Fol. 285r.

Resim 6. Putların Yıkılması, Fol. 406v.

Resim 7. Musa (Detay)
Fol.158r (a)

Fol. 178v (b)

Fol. 207v (c)

Fol. 275v (d)

Fol. 428v (e).

Resim 8. Beş Kralın Tutuklanıp Yeşu'ya, Getirilmesi, Fol. 491r.

Resim 9. Yusuf Tahıl Satıyor, Fol. 131r.

Resim 10. Yakup, Oğullarını Mısır'a Gönderiyor, Fol.131v.

Resim 11. Kardeşleri Yusuf'un Huzurunda, Fol. 132v.

Resim 12. Yusuf'la Yakup'un Kucaklaşması, Fol. 138v.

Resim 13. Yakup, Firavun'u Kutsuyor, Fol. 139r.

Resim 14. Yusuf, Mısırlıların Topraklarını İstiyor, Fol. 139r.

Resim 15. Kosma Indicopleuste, Sina Gr. 1186, Fol. 73v, 11. yy.

Resim 16. Oktateukh, Topkapı Sarayı, G.İ.8, Fol. 203r, 12. yy.

Resim 17. Kosma Indicopleuste, Floransa, plut., 9.28, Fol.135v, 11. yy.

Resim 18. Oktateukh, Topkapı Sarayı G.İ.8, Fol. 190r, 12. yy.

Resim 19. Topkapı Sarayı G.İ.8, Fol. 251v. (Detay).

Resim 20. Vatikan Gr. 746, Fol. 246v

Resim 21. İzmir, A.1, Fol. 106r, 12. yy. (Weitzmann and Bernabo, 1999).

Resim 22. Menologion, Bodleian Küt. MS. Gr. Th. F1, Fol. 4r, 14. yy.

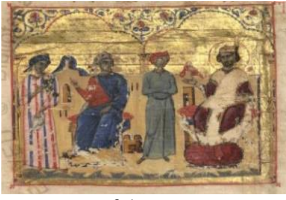

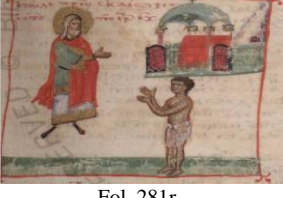

Resim 23. Venedik Hellenik Enstitü Codex Gr. 5, 14. yy.

Resim 24. Topkapı Sarayı G.İ.8, Fol. 234v.

Tablo 1: Karşılaştırma

Konu	Topkapı Sarayı G.İ.8	Vat. Gr. 746 ²⁸	Vat. Gr. 747 ²⁹	İzmir A.1 ³⁰
a. Faleron'un Demetriosunun Muhtıra Düzenlemesi, b. Plolemi'nin Eleazar'a Mektup Göndermesi.	 fol. 22v.	X	 fol.12r.	X
a. İbrahim, Oğullarına Hediyeler Veriyor, b. İbrahim'in Ölümü.	 Fol. 94v.	 Fol. 89r.	 Fol. 46v.	 Fol. 38r.
Yakub, Oğullarını Mısır'a Gönderiyor	 Fol. 131v.	 Fol. 126v.	X	 Fol. 54v
Yakup, Firavun'u kutsuyor	 Fol. 139r	 Fol. 134r.	 Fol. 65v.	 Fol. 57r veya 57v
Musa'nın Doğuşu	 Fol. 156r.	 Fol. 152r .	X	 Fol. 64r.
Çekirge Belası	 Fol. 182r.	 Fol. 177r.	 Fol. 83r.	 Fol. 75r.
Deri Hastalıkları Teşhisi	 Fol. 285r.	 Fol. 281r.	 Fol. 135v.	 Fol. 128r.

²⁸ Görseller için bkz. http://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.746.pt.1 (Erişim Tarihi: 06.07.2017).²⁹ Görseller için bkz. http://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.747 (Erişim Tarihi: 06.07.2017)³⁰ Görseller için bkz. Weitzmann and Bernabo, 1999, *Octateuch, Volume II*.